

ბათუმი და ახთაისი – საქართველოს მოღვაწეობის უმაღლესი ნაბიჯი

თამარ თოლორდავა, მარიამ მათიაშვილი

ქალაქი ხშირად ქვეყნის ბედს ირეკლავს. ეს ტერიტორიული ერთეული არა მხოლოდ საკუთარი მიკროისტორიის მთხრობელი, ხშირად ქვეყნის განვითარების ქვაკუთხედი და იმ მოვლენათა ეპიცენტრია, რომლებიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავენ არა მარტო სახელმწიფოს, არამედ მთელი რეგიონის ბედსაც. და პირიქით, სახელმწიფოებრივი და რეგიონული პოლიტიკა, ეკონომიკა ხდება ქალაქის გაჩენის და მისი შემდგომი განვითარების კატალიზატორი. ქალაქი ახდენს ისეთი სოციალური სტრუქტურების გენერირებას, რომლებიც ცივილიზაციათა დაბადების, ერის იდენტობის ფორმირებისა და მოდერნიზაციის საფუძველი ხდება. ამ მხრივ არც ქართული ქალაქებია გამონაკლისი. XIX საუკუნეში მიმდინარე ქართველი ერის იდენტობის ფორმირების პროცესი, რა თქმა უნდა, ქალაქის წიაღში მიმდინარეობდა.

ურბანულ ცენტრებზე ფიქრისას თვალში მოგხვდებათ ის ურთიერთგანმანაპირობებელი პროცესი, რომელიც მას ახასიათებს. ერთი მხრივ, ქალაქი აყალიბებს იმ კულტურულ ფონს, რომელიც ასპარეზად გვევლინება მისი აგენტებისთვის გარკვეული სოციალური ცვლილებების წამოსაწყებად. მეორე მხრივ, თავად ეს კულტურული აგენტები განაპირობებენ ქალაქის განვითარებას, მისი სივრციდან აღებული კულტურული პროდუქტის გადამუშავებას და შემდეგ ქალაქისთვისვე უკან დაბრუნებას. სწორედ ეს უწყობს ხელს ქალაქის, როგორც ცალკეული, სხვებისგან გამორჩეული იერსახისა და შინაარსის მქონე ორგანიზმის ჩამოყალიბებას და, ამავე დროს, მისი როლის განსაზღვრას ერის და სახელმწიფოს ფორმირების პროცესში.

თანამედროვე ქართული ქალაქების ჩამოყალიბება მათი დღევანდელი სახით მე-19 საუკუნეს უკავშირდება. რუსეთის იმპერიასთან გაერთიანებამ ცვლილებები შეიტანა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. გამონაკლისი არც გუბერნიების ქალაქები ყოფილა. ამ პოლიტიკამ განსაზღვრა ისიც, როგორი ფუნქცია ექნებოდა ქალაქებს და ამ ახალი ფუნქციის შესაფერისად მათი შემდგომი განვითარებაც. მაგრამ საქართველოში იყო ისეთი ქალაქები, რომელთა განვითარებაზეც ბევრად უფრო მასშტაბური პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის მოვლენები ახდენდა გავლენას. და სწორედ ფუნქცია, საერთაშორისო გავლენები და პოლიტიკური გადანაცვებულებები იყო ის მაპროვოცირებელი ფაქტორები, რაც აყალიბებდა მის განსხვავებულობას და როლს ერის იდენტობის განვითარებაში.

ამ სტატიამში საქართველოს ორი მნიშვნელოვანი ქალაქი – ბათუმის, როგორც საქართველოს სამრეწველო და ქუთაისის, როგორც საქართველოს ადმინისტრაციულ-კულტურული ცენტრის – ფორმირების და განვითარების პროცესებს განვიხილავთ. მათ საკვლევ პერიოდად სწორედ XIX საუკუნე ავირჩიეთ, თუმცა მის მემკვიდრეობას აწმყოშიც შევხვებით. ერთი მხრივ ბათუმი ქალაქად სწორედ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა, ქუთაისი კი იმ სახით, რა სახითაც მას დღეს ჩვენ ვიცნობთ, სწორედ ამ პერიოდში განვითარდა. მათი ურბანიზაციის პროცესი კი ქართველი ერის მოდერნიზაციას და ერთად ფორმირების პროცესს დაემთხვა. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ეს პროცესი მათ წიაღში, მათი მემკვიდრეობით წარიმართა.

ბათუმი და ქუთაისი ერთმანეთისგან განსხვავებულ ურბანულ ცენტრებს წარმოადგენენ დღესაც, ასე ჩამოყალიბდნენ ორი საუკუნის წინაც და ამას, უპირველეს ყოვლისა, მათი დანიშნულება და ისტორიული ბედი განაპირობებდა.

ქუთაისი, საქართველოს უძველესი ქალაქი, ისტორიულად ადმინისტრაციულ ცენტრს წარმოადგენდა და სწორედ მის ამ ფუნქციასთან იყო დაკავშირებული მისი აღზევებისა თუ დაცემის პერიოდებიც. ქუთაისი ტიპური ქართული ქალაქია, თავისი ქალაქური კულტურითა და განვითარების ლოგიკით. მისი ისტორია მოწმობს, რომ ის მთელი საქართველოს ბედის გამზიარებელი და ამავე დროს ქართული ინტელექტუალური ელიტის დედა-სამშობლოა.

ბათუმი ახალი ქალაქია. მისი ჩამოყალიბება ბაქოს ნავთობს და რუსეთის იმპერიის სამხედრო ინტერესებს უკავშირდება XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. სწორედ ბაქოს ნავთობი და მსოფლიოს ნავთობმაგნატთა ინტერესები გახდა მისი ინდუსტრიულ ცენტრად ჩამოყალიბების მიზეზი და ამ ფაქტორებმა შექმნა მისი ისტორია, სოციალური შინაარსი, თუ ურბანული იერსახე, რითაც ის სრულიად განსხვავდება სხვა ქართული ქალაქებისგან. გაჩენის პირველ ათწლეულებში ის არ ყოფილა ლოკალური მნიშვნელობის ურბანული დასახლება. მისი არსებობა უკავშირდებოდა საერთაშორისო მნიშვნელობის მოვლენებს.

ამ ორი ქალაქის მნიშვნელობამ და ადგილმა საქართველოს ახალ და უახლეს ისტორიაში განაპირობა ჩვენი სურვილიც, მოგვეჩვენა მათი განვითარების ის საკვანძო წერტილები, რამაც თავისი კვალი დაამჩნია ქართული იდენტობის ფორმირებისა და მოდერნიზაციის პროცესებს. რადგან სწორედ აქ განვითარებული მოვლენები, ამ ქალაქებთან დაკავშირებული პერსონალები და მათში ჩამოყალიბებული ქალაქური კულტურა გახდა ყალიბი, რომელშიც გამოიწერათ საქართველოს პირველი რესპუბლიკა და თანამედროვე ქართველი ერი. აქვე ვეცდებით, წარმოვაჩინოთ ის მნიშვნელოვანი განსხვავებები და მსგავსებები, რაც ამ ორ ქალაქს ახასიათებს. განსხვავებები, რომლებიც მათ ფუნქციებთან და როლთანაა დაკავშირებული და მსგავსება, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, მათ ადგილში მდგომარეობს ერის მოდერნიზაციის საქმეში. ეს ქალაქები, ხომ პოლიგონს წარმოადგენდა ქვეყნის დამფუძნებელი მამების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის და შემთხვევითი არ არის, რომ ამ პროცესში ორივე მათგანს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი და ილია ჭავჭავაძის მარჯვენა ხელი ლუკა ასათიანი მართავდა.

ქუთაისი

ქუთაისი საქართველოს უძველესი ქალაქია, 13-საუკუნოვანი ისტორიით, რომელსაც ისევე, როგორც დანარჩენ საქართველოს, თავის თავზე უწვნივია ქვეყნის ისტორიის ქარტეხილები, განუცდია დაცემა და აღორძინება. საქართველოს დედაქალაქიც ყოფილა და ის დროც ახსოვს, როცა სრულიად გამქრალა რუკიდან, როგორც ქალაქი და რომლის აღზევებაც ისტორიულად მუდმივად დაკავშირებული იყო მის ფუნქციასთან, ყოფილიყო ზოგჯერ საქართველოს, ზოგჯერ კი სახელმწიფოს დასავლეთ ნაწილის მსხვილი ადმინისტრაციული ერთეული. სწორედ ასეთი აღმავლობის პერიოდები ნიშნავდა ქუთაისისთვის მის ჩამოყალიბებას ქართული განათლების, მეცნიერების და კულტურის ცენტრად. სწორედ ქუთაისის აღმავლობის პერიოდს უკავშირდება ქართული ხუროთმოძღვრების მნიშვნე-

ნელოვანი ძეგლის – ბაგრატიის ტაძრის (X-XI საუკუნეების მიჯნა) მშენებლობა, ქალაქის მახლობლად არსებული ციხე-ქალაქ ვარდციხის განახლება, გეგუთში არსებული მეფეთა „სანადირო სახლის“ მშენებლობა. რეკონსტრუქციის პროცესები მიმდინარეობდა როგორც დედაქალაქში, ასევე მის სანახებში (ქუთაისის სამოქალაქო 2012, 138). ქუთაისის და ბაგრატიის ტაძრის ირგვლივ იყვნენ შემოკრებილი მწიგნობრები, მთარგმნელები, მწერლები, ხელოვნების მოღვაწეები (ქუთაისის სამოქალაქო 2012, 136). 1122 წელს საქართველოს დედაქალაქის ქუთაისიდან თბილისში გადატანამ მისი როლი და დანიშნულება შეცვალა, მაგრამ ის ისევ რჩებოდა საქართველოს მეორე სატახტო ქალაქად.

ქუთაისისთვის პოლიტიკურად აქტიური ახალი პერიოდი მას შემდეგ იწყება, რაც უკვე რუსეთის იმპერიის მახრის (1840 წ.), 1846 წლიდან კი გუბერნიის ცენტრი ხდება. როგორც ქუთაისის საკრებულოს წევრი, ამირან ძოწენიძე ამბობს, „ყველაზე ცუდი დრო ქუთაისს უდგებოდა მაშინ, როცა ის ადმინისტრაციული ცენტრი აღარ იყო. ასე დაემართა ქუთაისს მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, როცა იმერეთის სამეფო გაუქმდა. შემდეგ, რაღაც პერიოდის განმავლობაში, ვიდრე გუბერნიის ცენტრი გახდებოდა, ფაქტიურად ქალაქი განადგურდა, აღარ არსებობდა“ (ძოწენიძე 2015).

საინტერესო ცვლილებების ნაწილი გახდა ქუთაისი 1870-იან წლებში, რაც ახალი საქალაქო დებულების პრაქტიკაში გატარებას ეხებოდა. 1875 წლის 16 სექტემბერს დაინიშნა სათათბიროს ხმოსანთა არჩევნები, რომლის შემადგენლობა განისაზღვრა 52 წევრით. 1878 წელს თვითმმართველობამ ილია ჭავჭავაძის წარდგინებით პირველად აირჩია ქალაქის თავი – ლუკა ასათიანი, მისი მეგობარი და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი. ილიასთვის თვითმმართველობა ერთ-ერთი საშუალება იყო, სხვა მრავალთა შორის, რომლის საშუალებითაც ის თანამოაზრეებთან ერთად ქართველების მოდერნიზაციას და ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებას შეუწყობდა ხელს. როგორც ჩანს, ამ საქმეში მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეესრულებინა ქართული ქალაქების ურბანიზაციას და ფართო საგანმანათლებლო საქმიანობის გაშლას, რადგან ილია ჯერ ქუთაისის, შემდეგ კი ბათუმის თვითმმართველობის არჩევნებში საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა და ამ საქმეში განსაკუთრებულ იმედებს ამყარებდა ლუკა ასათიანზე, რომელიც მისი პროტექციით აირჩა ჯერ ქუთაისის, შემდეგ კი ბათუმის ქალაქის თავად. ლუკა ასათიანს მისი თანამედროვეები საკმაოდ პატიოსან, მშრომელ პიროვნებად ახასიათებდნენ და ალბათ სწორედ ამ შრომის და ქალაქების ურბანიზაციის მნიშვნელობის გაგება იყო, რომ სოფლის მსგავსი ორი ქართული დასახლება მის ხელში ნამდვილ ქალაქებად იქცა. „1879 წელს ქალაქის თავმა ლუკა ასათიანმა სოფლის მსგავსი ქუთაისი ჩაიბარა, მაგრამ მან შეძლო, მიეცა მისთვის ცოტად თუ ბევრად შესაფერი სახე“, – წერდა ქალაქის იმდროინდელი ხმოსანი, ცნობილი ექიმი და მეცნიერი დიმიტრი ნაზარიშვილი (სურმანიძე 2011). მის დროს ქალაქში მნიშვნელოვანი ურბანული ცვლილებები განხორციელდა. დაიწყო ქუჩების მოკირწყვლა, ჯაჭვის ხიდის რეკონსტრუქცია, სამკურნალო, ადმინისტრაციული და საგანმანათლებლო დაწესებულებების მშენებლობა, ქუჩის ელექტროგანათებაების მონტაჟი; ჩამოყალიბდა მუდმივი თეატრალური დასი, რომელსაც კოტე მესხი ხელმძღვანელობდა და ა. შ. სწორედ ასათიანის დამსახურებაა, XIX საუკუნის ქუთაისის ევროპულ ქალაქად ჩამოყალიბება, რომელიც თბილისის შემდეგ ქვეყნის ყველაზე მნიშვნელოვანი კულტურული და საგანმანათლებლო ცენტრი გახდა. ლუკა ასათიანის სახელს საინტერესო ისტორიები უკავშირდება. 1888 წელს რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე მესამე ქუთაისს

სტუმრობდა. სამზადისმა, ქუჩების განათებამ, რაც იმპერატორისთვის თავის მოწონებას ემსახურებოდა, დიდი მატერიალური დანახარჯები მოიტანა. ქუთაისი კი ეკონომიკურად საკმაოდ ცუდ მდგომარეობაში იყო იმისთვის, რომ რაიმე ნიშნით იმპერატორისთვის თავი დაემხსოვრებინა. შეხვედრისას ასათიანმა იმპერატორს უთხრა: „ჩვენ არ გვაქვს ბათუმის ლაჟვარდი, ბაქოს ცეცხლი და თბილისის ოქრო, მაგრამ ჩვენ ვფლობთ გულით სიყვარულს და ამ პატივისცემით ვხვდებით უაგუსტოსს მეფეს თავის უაგუსტოსს ოჯახთან ერთად“ (ბერძენიშვილი) ლუკა ასათიანის ამ ფრაზამ ზუსტად ახსნა მისი სამართავი ქალაქის მნიშვნელობის გასაღები. ქუთაისელები აქცენტს დღესაც ურთიერთობების კულტურაზე აკეთებენ. „ქალაქში ასე დაყოფა არ არის: ქართველი, მორწმუნე და ა.შ. დაყოფა არის ასე – კარგი ადამიანი, ცუდი ადამიანი. ქუთაისში ქართველობა უპირატესობა არ არის. უპირატესობა ჩვენთვის სხვა რამეა, ვის იცნობ, ვისი მეგობარი ხარ, რას წარმოადგენ“, – ამბობს ამირან ძოწენიძე (ძოწენიძე 2015).

ქუთაისის, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქალაქის გარეშე, ვერ გატარდებოდა ილია ჭავჭავაძის საბანკო რეფორმა და ეს რეფორმა ვერ განხორციელდებოდა ადგილობრივი მეწარმეების გარეშე. თბილისსა და ქუთაისში გახსნილი ბანკები იქცა იმ საზოგადო დაწესებულებებად, რომელიც გამოყენებულ იქნა ეროვნული კულტურისა და განათლების აღორძინებისთვის. საბანკო პოლიტიკა ქუთაისში გატარებულ იქნა კირილე ლორთქიფანიძისა და გიორგი მაიაშვილის (ზდანოვიჩის) მეთაურობით. ამ მოძრაობის სათავეში ასევე ედგა საზოგადო მოღვაწე, მეცენატი და ფინანსისტი ივანე პურადაშვილი, რომელსაც ეკუთვნის ქუთაისზე დაწერილი მემუარები. „აქ, ქუთაისის გუბერნიის დედაქალაქში ქართველი ხალხის გული სძგერდა, აქ ჩქეფდა ქართველი ერის აზროვნება, აქ მუდამ იღვიძებდა ქართველი ხალხის საზოგადოებრივი ინტერესები, აქ ქართველი ერი ცხოვრობდა ყოველდღიური საკითხების გადაჭრით და განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა საზოგადო კრებებზე და არჩევნებზე“ (პურადაშვილი 64). საინტერესოა პურადაშვილის მიერ მოხსენიებული შტრიხი ქუთაისელების ხასიათისა, სადაც მათი მოქალაქეობრივი თვითშეგნების შესახებ ლაპარაკობს. როგორც ჩანს, საუკუნეების განმავლობაში გასისხლხორცებული ქალაქის ადმინისტრაციული ფუნქცია, მისი მოქალაქეების თვითშეგნებაზეც აისახა და იქნებ ეს ფუნქცია და მოქალაქეობრივი სულიც იყო ერთ-ერთი არგუმენტი ქუთაისის საპარლამენტო ქალაქად ქცევისა ორი საუკუნის შემდეგ.

მაგრამ ქუთაისს არ გაუმართლა ეკონომიკური განვითარების პოტენციალში თბილისისა და ბათუმისგან განსხვავებით. სავაჭრო გზამ და რკინიგზამ მას გვერდი აუარა. ეს უკანასკნელი კი პირდაპირ იყო დაკავშირებული ცნობილ მიწათმფლობელთან და ვაჭართან ალექსანდრე ანანოვთან. 1866 წელს მისი შვილები პეტერბურგში ჩავიდნენ და ადმინისტრაციას სოლიდური თანხის სანაცვლოდ რკინიგზის პროექტის შეცვლა და ქუთაისის ნაცვლად მაგისტრალის გატარება თავიანთ მამულში, სოფელ რიონში შესთავაზეს, რაც მათი მეურნეობისთვის უფრო მოსახერხებელი იქნებოდა. საბოლოოდ, ანანოვების ოჯახმა ეს ფაქტი დიდ შეცდომად მიიჩნია და ქუთაისისთვის ბოდიშის მოხდის მიზნით მრავალი პროექტის განხორციელებას შეუწყო ხელი (ძოწენიძე 2015).

ქუთაისის გუბერნიის ცენტრად გადაქცევამ ხელი შეუწყო ქალაქის კულტურულ და საგანმანათლებლო ცენტრად ჩამოყალიბებასაც. ამის ნათელი დასტურია ქუთაისის პირველი კლასიკური და ქალთა გიმნაზიები. კლასიკური გიმნაზია 1850 წელს გაიხსნა და სწორედ აქ აღიზარდა საქართველოს გამოჩენილი მოღვაწეების დიდი ნაწილი, რომელმაც

არა მარტო ქუთაისის, არამედ მთელი საქართველოს განვითარებას შეუწყო ხელი. აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი, ალექსანდრე წულუკიძე, დიმიტრი ნაზარიშვილი, ნიკო მარი, იუსტინე ჯანელიძე, აკაკი შანიძე, ტიცვიან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, უშანგი ჩხეიძე, აკაკი ხორავა, დოდო ანთაძე – ეს მცირე ჩამონათვალია იმ ადამიანებისა, რომლებმაც სწორედ ქუთაისში მიიღეს განათლება.

1847 წლის 14 მაისს ქუთაისში დაარსდა პირველი ქალთა სასწავლებელი. მართალია, მისი მთავარი მიზანი იყო „კეთილი ცოლებისა და ოჯახის კარგი დედების აღზრდა“ (გაბუნია 2011), მაგრამ ამ სასწავლებელმა უფრო მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოს ისტორიაში. მაგალითისთვის, იმ ხუთ ქალს შორის, რომლებმაც ხელი მოაწერეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის აქტს 1918 წელს, იყო მინადორა ორჯონიკიძე-ტოროშელიძე, რომელმაც დაამთავრა ქუთაისის წმინდა ნინოს ქალთა გიმნაზია და შემდგომში სწავლა განაგრძო ფენევის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე. ასევე, ქალთა გიმნაზიის სახელს უკავშირდება ქუთაისის ერთ-ერთი ლამაზი ტრადიციული დღესასწაულის „გვირილობის“ დაარსება, რომელიც 2 მაისს იმართებოდა 1909 წლიდან 1919 წლამდე და დღესაც აღინიშნება. გიმნაზიის მოსწავლეები ქველმოქმედების მიზნით გვირილებს ყიდდნენ და ეხმარებოდნენ ტუბერკულოზით დაავადებულებს. ქუთაისის ქალთა გიმნაზიაში სწავლობდა ქართული ფემინისტური მოძრაობის დამფუძნებელი კატო მიქელაძეც. უსახსრობის გამო მან ოთხი კლასის დასრულების შემდეგ სწავლა მიატოვა. მაგრამ შემდგომში განათლება რუსეთში, შვეიცარიასა და ბელგიაში მიიღო. ქალთა მოძრაობის ევროპულ გამოცდილებას პარიზში ეზიარა და 1916 წელს საქართველოში დაბრუნებისთანავე აქტიურად ჩაერთო ქვეყნის სოცალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მისი თაოსნობით ჩამოყალიბდა რეგიონალური ქსელი „ქალთა ლიგა“ (1917-18 წლები), რომელიც სუფრაჟისტულ იდეებს იზიარებდა, ქალებისთვის თანასწორ უფლებებს და არჩევნებში ხმის მიცემის უფლებას ითხოვდა. კატო მიქელაძე რედაქტორობდა გაზეთს „ხმა ქართველი ქალისა“, რომელიც მთელ ამიერკავკასიაში ერთადერთი ქალთა გაზეთი იყო. ქუთაისის საზოგადოებაში ქალთა გაზეთის გამოსვლას დიდი აჟიოტაჟი მოჰყვა. კაცები ამბობდნენ, რომ ქალთა პოლიტიკაში ჩართვა შეუთანხმებელი იყო დედის მოვალეობასთან და თანასწორუფლებიანობა ქალურ სინაზეს ჩაკლავდა. ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც სხვადასხვა პარტიის წევრ ქალებს უკრძალავდნენ ქალთა ლიგაში გაერთიანებას. ბევრი უცხოეთში განათლებამიღებული ქალი პარტიულობის გამო არიდებდა თავს ლიგაში გაერთიანებას. გაზეთს დამტარებელი ბიჭებიც ჩამოაცილეს და აღარც ჯიხურებში იღებდნენ. 1917 წელს „ხმა ქართველი ქალისა“ გამოვიდა ინიციატივით, ქალებს მოეთხოვრათ დაქორწინება ნოტარიალური წესით, წყვილს თავად გადაეწყვიტა ჯვრისწერის უფლება და გაადვილებულიყო გაყრის წესი (მიქელაძე 179).

მიქელაძე თავის წერილებში განიხილავდა ქალების მდგომარეობას საქართველოში, მათ ჩართულობას სოციალურ თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. აქტიურად წერდა ქუთაისში მიმდინარე მოვლენებზე. მაგალითად, 1917 წლის ივნისის ნომერში ის მიმოიხილავს ქალაქის არჩევნებს და ქუთაისში არსებულ მძიმე ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობას. მიქელაძე აღნიშნავდა: „მომავალი ქალაქის თვითმმართველობას ბევრი საზრუნავი მოელის ქალაქისთვის. ყველამ უწყის, თუ რამდენათ ჩამორჩენილი, რამდენათ უკულტუროა

ქალაქი ძველი თვითმმართველობის უმოქმედობით. ქალაქს არ მოეპოვება თვით უსაჭიროესი იარაღი, როგორც არის ცეცხლის მქრობელი, წყლის მილის გაუყვანლობის გამო. ჩვენი მოურწყველი და დაუგველი ქუჩების სიბინძურე, რომლესაც ეგრე უხვათ პირში გვაცურის ხოლმე ქუთაისის ხშირი სტუმარი ქარი, წარმოადგენს ერთს უსაშიშროეს მტერს მცხოვრებელთა ტანმრთელობისათვის“ (მელაშვილი 2013, 52).

1917 წლის მაისის ნომერში მიქელაძე ქალებს მიმართავდა: „არ შეიძლება, რომ კაცობრიობის დედა და კერძოთ, ქართველი ერისა, მონა იყოს! არ შეიძლება, იმ ქვეყანას თავისუფალი ქვეყანა დაერქვას სახელად, სადაც დედრობითი სქესი ნივთია და არა პიროვნება, სადაც მას უტყერიან ისე, როგორც საშვალებას და არა ისე, როგორც თვითმიზანს. ძირს ქალთა უფლების მტერნი“ (მელაშვილი 2013, 52)!

კატო მიქელაძის მოღვაწეობა კიდევ ერთი ნათელი დადასტურებაა იმ ფაქტისა, რომ XX საუკუნის ევროპაში გავრცელებული ლიბერალიზმის იდეებისთვის ბრძოლას არც საქართველო ჩამორჩებოდა და ამ პროცესში წამყვან ადგილს თბილისზე მეტად ხშირად ქუთაისი იკავებდა. და არ არის გასაკვირი, რომ ქართული ინტელექტუალური ელიტის ამ ქალაქში კონცენტრირებამ ქალაქი რეგიონის უმნიშვნელოვანეს კულტურულ ცენტრად აქცია. ქუთაისში ჯერ კიდევ 1861 წლის 3 მარტს, დავით ბაქრაძის ხელმძღვანელობით, გაიმართა პირველი სპექტაკლი „გაცრა“: თეატრალური წარმოდგენები იმ დროისთვის იმართებოდა გუბერნატორის ყოფილ სასახლეში. რადგან მთავარი პრობლემა თეატრის შენობის არქონა იყო, კერძო პირმა, ხარაზიშვილმა ადგილობრივი თვითმმართველობისგან იჯარით აიღო მიწა და თეატრი ააშენა. სწორედ ამ ქალაქში ჩაეყარა საფუძველი „ცისფერყანწელთა“ გაერთიანებას, რომელიც ქუთაისში 1916 წლიდან 1930 წლამდე არსებობდა და რომელთანაც დაკავშირებული იყო ქართული პოეზიის რეფორმაციის მნიშვნელოვანი პროცესი. ტიცინ ტაბიძის, პაოლო იაშვილის, კოლაუ ნადირაძის და სხვა მათი თანამოაზრეების მიერ შექმნილმა სიმბოლისტ პოეტთა ორდენმა თანამედროვე ხელოვნების მოდერნისტული იდეები საქართველოში ჩამოიტანა, ქუთაისი ქართული ავანგარდული აზროვნების ცენტრად აქცია და ადგილობრივ მწერლობას „მსოფლიოს რადიუსით“ (ლიტერატურული ძიებანი 2005) გამართვა დაუსახა მიზნად. პირველი ქართული ფილმიც „აკაკის მოგზაურობა რაჭალეჩხუმში“ ქუთაისელმა კინოოპერატორმა ვასილ ამაშუკელმა გადაიღო და აქვე მოეწყო ფილმის პრემიერაც, 1911 წელს აშენებულ კინოთეატრ „რადიუმში“.

მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიულად ქუთაისი ჰომოგენურ, უმეტესწილად ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ქალაქს წარმოადგენდა, მასში გამორჩეულ ადგილს იკავებდა კათოლიკური სუბკულტურა, რომელიც მის კულტურულ განვითარებაზე უდავოდ დიდ გავლენას ახდენდა. იმერეთის სამეფოს მეფეები ყოველთვის ხელს უწყობდნენ ქალაქში კათოლიკე მისიონერთა და ვაჭართა მოღვაწეობას. ქუთაისელი კათოლიკე ვაჭრები 1824-28 წლებში ლაიფციგში მუდმივად იღებდნენ მონაწილეობას სააღდგომო ბაზრობებში. ჭიჭინაძე თავის ნაშრომში – „ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა“ – აღნიშნავს: „ქართველებზეც ვაჭრობის მხრივ მეტად კარგი გავლენა ჰქონდა კათოლიკის სარწმუნოებას. ლათინის პატრები ვისაც კი დაუკავშირებდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას, მერე მასზედ მეცადინეობდნენ ყოველნაირის მხრივ, რომ თავის მორწმუნე სხვა სახითაც დაეწინაურებინათ, იგი ქართველებზედ (იგულისხმება მართლმადიდებლები) და სომხებზედ წინ მდგარიყო, რომ მერე მის საშუალებით უფრო კაი მაგალითი დათესილიყო. XVIII ს-ის მეორე ნახევარს ქართველი კათოლიკენი მთლად ვაჭრებათ და ხელოსნებათ გახდნენ“ (ჭიჭინაძე 1905).

კათოლიკე მისიონერებს ქუთაისში ცალკე უბანი ეკავათ. გარდა საღვთისმეტყველო საქმიანობისა, ისინი სკოლებსაც აარსებდნენ, სადაც ქუთაისელ ახალგაზრდებს ფილოსოფიის, ისტორიის, მათემატიკის, ფიზიკის, მუსიკისა და მხატვრობის, სააფთიაქო საქმის ცოდნას უზიარებდნენ. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში ექვსი ათასამდე კათოლიკე ცხოვრობდა, მათ შორის პოლონელები და მათი სუბკულტურის გამორჩეული წარმომადგენელი, მხატვარი, დავით კაკაბაძის მასწავლებელი იან პაევსკი. ზაქარია ფალიაშვილმა ორღანზე დაკვრა ქუთაისის კათოლიკურ ტაძარში ისწავლა, რომელიც დღეს მართლმადიდებლურადაა გადაკეთებული.

საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებმა ქუთაისს ძველი კულტურულ-ადმინისტრაციული ფუნქცია დაუკარგა. ქალაქის ინტელექტუალური ელიტა დამოუკიდებელი საქართველოს დედაქალაქმა თავისთან იხმო. აკა მორჩილაძე წერს: „1918 წლის ზამთარში, სულ რამდენიმე დღეში, ქუთაისი დაიცალა. ყველამ, ვინც ქუთაისის სახეს ქმნიდა, რატომღაც გადაწყვიტა, რომ თბილისში წამოსულიყო. პოეტებმა, მხატვრებმა, მსახიობებმა, მასწავლებლებმა, ინჟინრებმა ასე გადაწყვიტეს. მგონი იმიტომ, რომ საქართველო დამოუკიდებელი იყო და ერთგვარ ცენტრად თბილისი აღიქმებოდა. ეს შეუმჩნეველი ამბავია ჩვენს ისტორიაში. თან უცნაური ამბავი. არადა მომხდარი ამბავია. დიდი შეცდომა, რომელიც ალბათ ველარასდროს გამოსწორდება. ქუთაისის ლეგენდარული ქართული გიმნაზიის მასწავლებლები შეიქნენ თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორები. განთქმული ქუთაისელი ექიმები მოეწყვნენ თბილისის საავადმყოფოებში. ქუთაისელი პოეტები ჩამოსხდნენ თბილისის კაფე „ქიმერიონში“; რომელიც ეგებ სხვა არც არაფერი იყო, უქიმერიონის გარდა. უქიმერიონის აღმართი... გეხსომებათ“ (მორჩილაძე). აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, მერაბ ბარათაშვილი, ამბობს, რომ ქუთაისში იყო ელიტის ჩანასახები, მაგრამ ისინი ელიტად ქცევას ვერ ასწრებდნენ, რადგან როცა მისი წევრები გრძნობდნენ, რომ ღირებულები და ფასეულები იყვნენ, იძულებული ხდებოდნენ დედაქალაქში წასულიყვნენ. „ელიტა აქ არ ბრუნდებოდა. ელიტა იცით როდისაა ელიტა? როცა ღვინდება ქალაქში და ქალაქს მისაბაძ მაგალითს აძლევს“ (ბარათაშვილი 2015).

ინტელექტუალური ელიტა საბჭოთა სისტემაში ჩამოყალიბებულმა ე.წ. „ცეხავიკები-სა“ და კანონიერი ქურდების ჯგუფებმა ჩანაცვლეს და ახლა ისინი გახდნენ ქალაქისთვის ღირებულებებისა და ცხოვრების წესის მოკარნახენი. მოქალაქეთა გადმოცემით, საბჭოთა ქუთაისისთვის, მისი სამრეწველო ფუნქციიდან გამომდინარე, დამახასიათებელი გახდა კანონიერი ქურდების ინსტიტუტის სიმძლავრე, რადგან, როგორც წესი, ამ სისტემას მასთან დაკავშირებული მფარველობის, ე.წ. „დაკრიშვის“ ფენომენის გათვალისწინებით სწორედ საბჭოთა იატაკქვეშა ბიზნესი ასაზრდოებდა (ძოწენიძე 2015). მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა პერიოდში აყვავებული კრიმინალური მენტალიტეტი 21-ე საუკუნის საქართველომ წარსულს ჩააბარა და ის აღარ წარმოადგენს ქალაქისთვის, ისევე, როგორც მთელი ქვეყნისთვის, ანგარიშგასაწევ ძალას, მაინც საინტერესოა ის აქცენტები, რომლებიც ამ ქალაქის მიმართ არის დასმული და რომლის მიხედვითაც მსჯელობა 90-იან წლებში გაბატონებულ ქურდულ-ძველებიჭური ნარატივებით მიმდინარეობს. მაგალითისთვის, 2016 წლის 22 თებერვალს, მედია-კავშირ ობიექტივის ეთერში გასული გადაცემა „უფლებადამცველის საათის“ წამყვანი კოტე ინაშვილი საუბრობდა „ობიექტივის“ ეთერში ჩატარებული გამოკითხვის შესახებ, რომლის მიხედვითაც, ქუთაისში კოალიცია „ქართული ოცნება“ ლიდერობდა 35 %-ით, ხოლო მეორე ადგილზე ნაციონალური მოძრაობა გავიდა. მან

პირდაპირ ეთერში განაცხდა: „ცოტა სტუმარმასპინძლობა უყვართ იმერლებს, მაგრამ არ უნდა დაავიწყდეთ ადამიანებს ის, რომ ამ ადამიანების დიდი ნაწილი ნაციონალური მოძრაობის მხრიდან იქნა გაჩანაგებული და გავერანებული. აქ უკვე სტუმართმოყვარეობა არაფერ შუაში არ არის და სირცხვილი უბრალოდ ქუთაისს. არ ვიცი, ქურდული ქალაქი აღარ არი ქუთაისი“ (ობიექტივი 2016).

ქალაქი, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოდან მრავალი სოციალური თუ კულტურული მიმართულების კერას წარმოადგენდა, თანამედროვე საქართველოში ორი ერთმანეთისგან განსხვავებული აზრის შექმნის მიზეზი გახდა. ერთი მხრივ, ეს ქალაქი ასოცირდება სწორედ „კანონიერ ქურდებთან“ და მეორე მხრივ, ეს არის ქალაქი, რომელმაც 90-იან წლებში დასაბამი მისცა ქართული ალტერნატიული მუსიკის მნიშვნელოვან მიმართულებებს. სწორედ აქ დაიწყო რობი კუხიანიძემ „პანკ რევოლუცია“ (მჭედლიძე 2013) და დღესაც ქუთაისს თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს თანამედროვე ქართული ხელოვნების განვითარებაში.

ბათუმის დაფუძნება და განვითარების პირველი წლები

ბათუმი საინტერესოა, როგორც შედარებით ახალი ქალაქი, რომელიც არაფრით ჰგავს ქართულ ტრადიციულ ურბანულ დასახლებებს, რომლის შექმნაც არა მხოლოდ ლოკალურ ისტორიულ მოვლენებს, არამედ მსოფლიო ბიზნესმაგნატთა ეკონომიკური ინტერესებისა და ორი იმპერიის რუსეთ-თურქეთის პოლიტიკურ დაპირისპირებას უკავშირდება.

ბათუმი არ არის ლოკალური მნიშვნელობის სუფთა ქართული ქალაქი. თავის საფუძველში ის არის თავისუფალი, ინტერნაციონალური ურბანული დასახლება, რომელიც დაფუძნებიდან თავის თავში ატარებდა პერსპექტივას, თავად გაძლოდა სახელმწიფოებრივი განვითარების პროცესს, თუმცა პროგრესირება გასაბჭოებამ შეაჩერა და რეგიონში უმსხვილესი, მსოფლიო მნიშვნელობის ეკონომიკური ცენტრი ადგილობრივი მასშტაბის ინდუსტრიული ქალაქის სახელს დასჯერდა. ურბანული განვითარების დასაწყისში მიმდინარე პროცესებმა კი თავისი კვალი მაინც დაამჩნია საზოგადოების იდენტობას. დღესაც შესაძლოა სუსტად, მაგრამ მაინც არსებობს ბათუმელთა ცნობიერებაში ის ინტერნაციონალური სული, რომელიც მათ ტოლერანტობასა და ლიბერალურ ღირებულებებს ასაზრდოებს.

შემთხვევითი არ არის, რომ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსული ადამიანების მიერ აშენებული ეს ქალაქი საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წევრებისთვის სწორედ ლიბერალური ღირებულებების აგიტაციის წერტილად იქცა, რადგან მის მაცხოვრებელთა მულტიკულტურალიზმი და ტოლერანტობა ის საფუძველი იყო, საიდანაც წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას დანარჩენ საქართველოში ბათუმის მაგალითით უნდა შეეტანა ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობათა თანაბარი უფლებები და ის პრინციპები, რომლებიც მრავალეთნიკური, თანამედროვე ქართველი ერის იდენტობის ნაწილი უნდა გამხდარიყო. განმანათლებლობის იდეის ქვეშ, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ ქართველ ერს დაუტოვა ანდერძად: ძმობა, ერთობა, თავისუფლება – უნდა გაერთიანებულიყვნენ განსხვავებული რელიგიური აღმსარებლობის მქონე აჭარლებიც, მათი ქრისტიანი თანამოძმეებიც და სხვა ეთნიკური კუთვნილების მოქალაქეებიც.

ლევან ბერძენიშვილი ამბობს, რომ ეს ქალაქი არ აშენებულა ვიღაცის მიერ ვაღაცის შევიწროების ხარჯზე. ამ ქალაქში ყველას ინდუსტრიულმა განვითარებამ დაუძახა და, შესაბამისად, აქ არ არსებობს კონფლიქტი მოქალაქეებს შორის (ბერძენიშვილი 2015). ამ ფრაზაში შეიძლება იდოს ბათუმელთა დამოკიდებულების გასაღებიც თავიანთი ქალაქის მიმართ. საფუძველში ჩადებული მაცხოვრებელთა თანაბარი უფლება ქალაქზე, მათი წვლილი მის მშენებლობასა და ფორმირებაში, განაპირობებდა მეტ ტოლერანტობასა და მიმღებლობას სხვა ეროვნებისა და რელიგიური აღმსარებლობის მოქალაქეთა მიმართ, ვიდრე ეს შეიძლება შეგვხვედროდა სხვადასხვა ქართულ ურბანულ ცენტრებში და თუ ბათუმს მულტიკულტურული საქართველოს მინი მოდელად აღვიქვამთ, სწორედ მის მსგავსად უნდა განვითარებულიყო თანამედროვე ქართველი ერის ფორმირების პროცესი, მოქალაქეობრივი და არა ეთნიკური ან რელიგიური ნიშნის საფუძველზე.

XIX საუკუნის 50-70-იან წლებამდე ბათუმი მეთევზეთა და კონტრაბანდისტთა დასახლებას წარმოადგენდა. ნიკო ნიკოლაძე წერდა: „ბათუმის ქალაქი ასიოდე უბედურ სახლს და ქოხს ჰქვია. ზოგი მათგანი დაწნილი და შეტკეჩილი ფაცხაა. ზოგი ფიცრულია. ორიოდე შენობა ქვითკირისაც იქნება“ („კრებული“ 1873, 31). ამ დროს დასახლება აჭარის რეგიონთან ერთად თურქეთის შემადგენლობაში არსებობის მესამე საუკუნეს ითვლიდა.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ბათუმი დაპირისპირებული მხარეების ერთ-ერთი სადავო საგანი იყო. ყირიმის ომის შემდეგ რუსეთის თავდაცვისუნარიანობა შემცირდა, რადგან იმპერიამ დაკარგა დუნაის შესართავი და ბესარაბია, სევასტოპოლის სამხედრო ბაზა და ფლოტი, შავი ზღვა ნეიტრალურად გამოცხადდა და რუსეთის სანაპიროები დაუცველი აღმოჩნდა. ამიტომაც მისთვის ბათუმის დაუფლება მნიშვნელოვანი ამოცანა გახდა. გარდა სამხედრო პოლიტიკური მიზნებისა, ბათუმთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი, თუმცა მეორეხარისხოვანი იყო მისი სავაჭრო ფუნქციაც. 1869 წელს სუეცის ყელის გათხრასთან დაკავშირებით შავმა ზღვამ მნიშვნელოვანი სავაჭრო ფუნქცია შეიძინა, რამაც რუსეთის შეუქმნა შესაძლებლობა, აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან მომავალი ტვირთი მოკლე გზით შეეტანა მის სამხრეთით მდებარე პორტებში და რუსული ქარხნები გაიაფებული ნედლეულით მოემარაგებინა. 1877-1878 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომი სან-სტეფანოს ზავით დასრულდა, რომლითაც რუსეთი სამხრეთ ბესარაბიას, ყარსს, არდაგანს და ბათუმს იერთებდა, მაგრამ საზავო პირობებმა ინგლისის უკმაყოფილება გამოიწვია, რადგან რუსები ბათუმში შესვლის შედეგად სპარსეთზე გამავალ სატრანზიტო გზას დაემუქრებოდნენ და ინგლისის ინდოეთთან კავშირს შეუქმნიდნენ საფრთხეს. სწორედ ამიტომ, 1878 წელს ბერლინის საერთაშორისო კონფერენციაზე ინგლისის ზეწოლის შედეგად ბათუმი „პორტო-ფრანკოდ“ ანუ თავისუფალ ნავსადგურად გამოცხადდა, რაშიც ევროპის სახელმწიფოები პორტის მხოლოდ სავაჭრო მიზნებით გამოყენებას ემხრობოდნენ, იმ დროს, როცა რუსეთი „ძირითადად სავაჭრო მიზნებისთვის გამოყენებას“ გულისხმობდა. საბოლოო ჯამში „პორტო-ფრანკო“ რუსეთისთვის მისაღები ფორმით განისაზღვრა, რამაც მას საშუალება მისცა, ქალაქი სამხედრო მიზნებითაც გამოეყენებინა და არ გაენადგურებინა საფორტიფიკაციო ნაგებობები (დარჩიაშვილი 1991).

1978 წელი აჭარის „დედასამშობლოსთან შემოერთების“ თარიღად ითვლება. ეს თარიღი გახდა ორი ურთიერთგამომრიცხავი პოლიტიკური აზრის გავრცელების საფუძველი. რუსეთის იმპერიის მიერ ბათუმის აღების გამო ილია ჭავჭავაძემ აჭარის დანარჩენ საქართველოსთან ინტეგრაციული პროცესები დაიწყო. მაგრამ ამავე დროს ეს ფაქტი

რუსეთის და შემდეგ საბჭოთა პროპაგანდაში ანტითურქული განწყობების გასაძლიერებლად იქნა გამოყენებული. საქართველოსთან კულტურული ინტეგრაციის პროექტის ფარგლებში ილია ჭავჭავაძისა და მისი უმცროსი მიმდევრის მემედ აბაშიძისთვის ლიბერალური პრინციპების დანერგვა და ამ პრინციპების მეშვეობით ქვეყნის მოდერნიზაცია წარმოადგენდა მოღვაწეობის ამოსავალ წერტილს. ილია ჭავჭავაძემ ბათუმის რუსეთის იმპერიასთან შეერთებისთანავე დაიწყო მუშაობა აჭარელთა ინტეგრაციისთვის საქართველოსთან, რისთვისაც მან წერა-კითხვის გამავრცელებელი სამუშაოები გაშალა ბათუმში. ამ საქმეში ილიას მემედ აბაშიძის ბიძა ზია აბაშიძე, მამა იბრაჰიმი და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი, ქუთაისის ყოფილი და შემდეგ ბათუმის მერი, ლუკა ასათიანი, ეხმარებოდნენ. 1881 წელს გახსნილი წერა-კითხვის გამავრცელებელი პირველი სკოლა სულ სამ ოთახს ითვლიდა. 1895 წელს კი ილია ჭავჭავაძის, გრიგოლ ვოლსკის და ასათიანის თაოსნობით ქართული სკოლისთვის აშენდა კაპიტალური შენობა, რომელიც დღეს ილია ჭავჭავაძის სახელობის კლასიკური გიმნაზიის სახელით ფუნქციონირებს და რომელიც დაამთავრა მემედ აბაშიძემ (კომახიძე 1993). მემედ აბაშიძისა და ილია ჭავჭავაძის საგანმანათლებლო, ინტეგრაციული სამუშაოს ფუნდამენტურ პრინციპს სინდისის თავისუფლება წარმოადგენდა. მემედ აბაშიძე წერდა: „რელიგია სინდისის საქმეა. ეროვნება კი შეგნების. ეს ორი საკითხი ერთმანეთში არ უნდა ავურიოთ“ (კომახიძე 1993, 25), სწორედ ლიბერალური და ნაციონალური ინტერესების განხორციელებას ცდილობდა მემედ აბაშიძე, როდესაც მედრესეებში აგიტაციას ეწეოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სასარგებლოდ და რამაც მეფის რუსეთის ადმინისტრაციის მიერ მისი არაერთგზის გადასახლება გამოიწვია. 1977 წელს ბათუმის შემოერთების საკითხთან დაკავშირებით ილია ჭავჭავაძე წერდა: „არ გვაშინებს [...] ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენს ძმებს, ოსმალოს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნეობა უჭირავთ. ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კვლავ შევეუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ და ქართველი ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანას, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განშორებულ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლმორეული („ივერია“ 1877).

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარის საქართველოსთან ინტეგრაციის ფაქტი ცალსახად დადებით მოვლენას წარმოადგენდა, ის საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში პრორუსული პროპაგანდისა და ანტითურქული განწყობების გასავრცელებლად იქნა გამოყენებული, რის შედეგებსაც დღესაც ვხედავთ ბათუმსა და აჭარაში. საბჭოთა საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოებში ნაკლებად ხდებოდა იმის ხაზგასმა, რომ ბათუმის ოლქის დაკავება რუსეთის სამხედრო-სტრატეგიულ მიზანს და კოლონიალური პოლიტიკის ნაწილს წარმოადგენდა და არა მის „დედასამშობლოსთან დაბრუნების“ კეთილშობილურ აქტს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბათუმში რუსეთის შესვლის პირველ წლებში რეგიონში აჭარელთა მუჰაჯირობა დაიწყო და თურქეთში გადახვეწილი ქართველების ადგილს რუსი კოლონისტები იკავებდნენ. აჭარლების მოლოდინი რუსეთთან მიმართებაში არ გამართლდა – კანონები და გადასახადები რჩებოდა მკაცრი და ხშირ შემთხვევაში ბევრად უსამართლო, ვიდრე აჭარაში თურქეთის ყოფნისას (ფუტკარაძე, მურატოვა 2013, 181). თუმცა ანტითურქული პროპაგანდის შედეგად აჭარაში გაჩნდა და დღესაც არსებობს მაღლიერების გრძნობა რუსეთისადმი, სამაგიეროდ კი ძლიერდება თურქოფობიული განწყობები.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მოდერნიზაციას და ბათუმის ურბანიზაციას ხშირად უკავშირებენ მის რუსეთთან შეერთებას, ესეც ერთ-ერთი გავრცელებული პროპაგანდისტული მითია და ამ ქალაქზე ასე ცალსახად ამას ვერ ვიტყვით. ის ალბათ დიდხანს დარჩებოდა სამხედრო ბაზად, ან მცირე კურორტად, რომ არა დასავლელი ნავთობმაგნატების ბიზნესინტერესები. სწორედ ნავთობმა და ბათუმში კონცენტრირებულმა ინტერნაციონალურმა ეკონომიკურმა ინტერესებმა ჩამოაყალიბა ქალაქის იერსახეც და ერთგვარად შექმნა მისი მოსახლეობის მოქალაქეობრივი აღქმაც.

ბათუმის ისტორიიდან გვსმენია, რომ მისი სახელი როტშილდების, ნობელებისა და როკფელერების გვარს უკავშირდება, თუმცა ნაკლები ინფორმაცია გვაქვს იმაზე, თუ რა აკავშირებთ მათ საქართველოს პატარა საპორტო ქალაქთან. არადა ბათუმი მათი 30-წლიანი დაპირისპირების ერთ-ერთი საბაზი გახდა და საბოლოოდ მისი ქალაქად ჩამოყალიბებაც პირდაპირ როტშილდის ჩადებულ ინვესტიციასთან არის დაკავშირებული.

სანამ ბათუმი რუსეთის ხელში გადავიდოდა, მას აშშ-ში ბრიტანეთის მომავალი ელჩი ჯეიმს ბრისი სტუმრობდა და ქალაქს ახასიათებდა, როგორც პატარა, ბრტყელ, დაჭაობებულ, მალარიულ სოფელს. მაგრამ წინასწარმეტყველებდა, რომ, თუ რუსეთი ოდესმე ხელიდან გამოსტაცებდა ქალაქს თურქეთს, ის მჩქევარე საპორტო და ტრანსკავკასიის სავაჭრო ქალაქად გადაიქცეოდა. ჯეიმს ბრისმა ვერ დაინახა ქალაქში ნავთობით ვაჭრობის პოტენციალი, მაგრამ სხვა მხრივ მისი წინასწარმეტყველება გამართლდა (Tolif 94).

ქალაქის სწრაფად განვითარებადი წარმოება დაეფუძნა ბაქოს ნავთობის გადამუშავებას. ბათუმი იყო ერთადერთი შავი ზღვის პორტი, საიდანაც ხდებოდა აზერბაიჯანში მოპოვებული ნავთობის დასავლეთის ქვეყნებში ექსპორტირება. მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო ტრანსკავკასიური რკინიგზის მშენებლობა, რამაც შესაძლებელი გახდა ბაქო-ბათუმის დაკავშირება და ამ გზით ნავთობის ფართო ექსპორტირება ევროპის ქვეყნებში. თუმცა მშენებლობა ძვირი ჯდებოდა და სამუშაოები ნელა მიმდინარეობდა. ბაქო-ბათუმის მეშვეობით ნავთობის ექსპორტირების იდეა მომგებიანი ჩანდა ნობელის ოჯახისთვის. ლუდვიგ ნობელი თავის ძმებს ალფრედს და რობერტს წერდა, რომ ბაქოს ნავთობის ექსპორტი საქართველოს გავლით ყველაზე უსაფრთხო და ხელსაყრელი იქნებოდა „ქართველებსა და აზერბაიჯანელებს შორის საუკუნოვანი მეგობრობისა და ურთიერთლოიალურობის გამო“ (Branobelhistory.com). საბოლოოდ, ბაქო-თბილისი-ბათუმის რკინიგზის მონაკვეთის მშენებლობის დასრულებისთვის საჭირო 10 მილიონი დოლარის ინვესტირება როტშილდებმა გადაწყვიტეს და გასცეს მცირე კრედიტები ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნების ასაშენებლად ბათუმში. 80-იანი წლების დასაწყისში როტშილდებმა დააარსეს კომპანია აბრევიატურით BNITO, ნობელისთვის კონკურენციის გასაწევად, რომელიც არ თმობდა თავის ინტერესებს ბაქო-ბათუმის ნავთობთან დაკავშირებით.

როტშილდების ინვესტირებული რკინიგზის ბაქო-ბათუმის მონაკვეთის წყალობით ბათუმმა შეიძინა ფუნქცია, რომელიც გახდა მისი განვითარების საფუძველი. 1883 წელს რკინიგზის მშენებლობა დასრულდა და დაიწყო ქალაქის ჩამოყალიბება უმსხვილეს ბიზნესცენტრად. ბრიტანული სავაჭრო გემები ტანკერებად იქცნენ, რომელთაც ნავთობპროდუქტები გადაჰქონდათ მარსელსა და ფიუმში.¹ ბაქო-ბათუმის ნავთობის ბიზნესში როტშილდების უპირატესობა ცხადი გახდა, მათ ეკუთვნოდათ ბათუმში ნავთობისა და

1 ფიუმის თავისუფალი სახელმწიფო არსებობდა 1920-1924 წლებში. ამჟამად მდებარეობს ხორვატიის ტერიტორიაზე. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ცნობილია, როგორც ქალაქი რიუეკა.

ნავთობპროდუქტების გადასატანი დანადგარების ყველაზე დიდი საწყობი. ალფრედ ნობელმა კარგად იცოდა, რომ მსხვილ კონკურენტთან დაპირისპირების შემთხვევაში მის ოჯახს მარცხი ელოდა და სცადა, 1884 წლის მაისში პარიზში მოწვეული კონფერენციით როტშილდთან შეთანხმებისთვის მიეღწია. თუმცა როტშილდისა და ნობელის თანამშრომლობა ხელს უშლიდა როკფელერის “Standart Oil”-ის ინტერესებს. როტშილდებისა და ნობელების კოალიცია მის ბიზნეს-მონოპოლიას ევროპაში საგრძნობლად შეასუსტებდა და ის, რომ მას კონკურენტების ჩამოცილება სურდა, ლოგიკას მოკლებული სრულებითაც არ არის. ერთ-ერთი წყაროს მიხედვით, როდესაც ნობელთა და როტშილდთა მოლაპარაკებები ჩიხში შედიოდა, Standart Oil ცდილობდა ურთიერთობის დამყარებას ორივე გვართან ცალ-ცალკე, რათა ისინი გადაებირებინა (Tolf 94).

საბოლოოდ, კონფერენციაც და მოლაპარაკებებიც რუსულ იმპერიაში მოღვაწე ორ მსხვილ ბიზნესმაგნატს შორის უშედეგოდ დასრულდა. ამის მიუხედავად, ნობელმა ბათუმში შეიყვანა 286 ფუტის სიგრძის ტანკერი, რომლითაც 17 000 ტონა ნავთობპროდუქტი ინგლისში გადაიტანა და ამგვარად შეასუსტა როკფელერის მონოპოლია, რაც „Standart Oil“-ისთვის დიდი დარტყმა აღმოჩნდა. ნობელისთვის ცხადი იყო, რომ გიგანტური ნავთობკომპანიებისთვის კონკურენციის გასაწევად საჭირო იყო ნავთობის მოცულობის გაზრდა და სწორედ ამიტომ დაიწყო სურამის მილსადენის მშენებლობა და ჩანაფიქრს სისრულეშიც მოიყვანდა, რომ არა წყალდიდობა ხეობაში, რომელმაც მილსადენი ჩარეცხა, მისი აღდგენა კი მხოლოდ 1903 წელს გახდა შესაძლებელი (Avdaliani).

ქალაქი მხოლოდ როტშილდებისა და ნობელის ოჯახების დაპირისპირების ავანსცენა არ ყოფილა. აქ თავს იყრიდნენ სხვა უმსხვილესი ბიზნესმენებიც, რაც განაპირობებდა საქართველოდან და რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა კუთხიდან ბათუმში მუშა-ხელის კონცენტრირებას. ბათუმში სულ დასაქმებული იყო 16 000 ირანელი, თურქი, ქართველი, სომეხი და რუსი მუშა, უმეტესობა მათგანი როტშილდის „კასპისა და შავი ზღვის ნავთობ კომპანიაში“. „მუშები, ხშირად ბავშვებიც, უბედურად ცხოვრობდნენ ნავთობის ქალაქის დახუთულ ქუჩებში, სადაც ტიფით დაიხოცა ბევრი მათგანი, ბათუმის მილიონრებმა და უცხოელმა აღმასრულებლებმა, განსაკუთრებით კი ინგლისელებმა, ეს სანაპირო სიამოვნების ქალაქად გადააქციეს ზღვისპირა ბულვარით, თეთრი კუბური სტილის სახლებით, მდიდრული საროსკიპოებით, კაზინოებით, კრიკეტის მოედნებით და ინგლისური იახტ კლუბებით“ (Montefiore 2007, 86). იმაზე, რამდენად მსხვილი კომერციული ცენტრი იყო ბათუმი მე-20 საუკუნის დასაწყისისთვის, მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ სტალინის მიერ ორგანიზებული ერთ-ერთი პირველი პროლეტარული აჯანყება სწორედ ამ ქალაქში განხორციელდა. ჯერ კიდევ ახალგაზრდა იოსებ ჯუღაშვილი როტშილდებთან მოეწყო სამუშაოდ და ბათუმის მუშურ უბანში, ბარცხანაში დასახლდა. 1901 წელს ორგანიზება გაუკეთა როტშილდებისა და მანთაშევის ქარხნებში მუშების მცირე მანიფესტაციებს. 1902 წლის 9 მარტს ბათუმის ციხესთან მოახდინა მუშათა მასობრივი მობილიზაცია დაკავებული მარქსისტი ამხანაგების დასახსნელად, რომლის დარბევასაც 13 კაცის მსხვერპლი მოჰყვა. დააკავეს სტალინიც, თუმცა მან ბათუმის ციხიდან გაქცევა შეძლო (Montefiore 2007, 86).

1899 წლისათვის ბათუმში ირიცხებოდა 366 საწარმო. მათი მესაკუთრეები იყვნენ ბერძნები, თურქები, სპარსელები, პოლონელები, ინგლისელები, გერმანელები, ფრანგები და იტალიელები. 1902 წლის მონაცემებით ბათუმიდან 285 ნავთითა თუ ნავთობით დატვირთული გემი გავიდა, რაც ჯამში 54 573 000 ფუტს შეადგენდა. 1908 წლის ტვირ-

თბრუნვის მიხედვით ბათუმი პეტერბურგისა და ოდესის პორტების შემდეგ 42,9 მილიონი ფუტის ტვირთბრუნვით მესამე ადგილზე იყო რუსეთის იმპერიაში. 1901 წლისთვის ბათუმში აკრედიტებული იყო თურქეთის, ინგლისის, საბერძნეთის, იტალიის, იაპონიისა და სპარსეთის საკონსულოები. გარდა ამისა, წარმომადგენლები ჰყავდათ ამერიკის შეერთებულ შტატებს, ბელგიას, გერმანიას, ნიდერლანდებს, ავსტრია-უნგრეთსა და ნორვეგია-შვედეთს (Forbes.ge).

თემურ კომანხიდის ნაშრომში – „ქალაქ ბათუმის ქუჩების ისტორია“ – ვკითხულობთ, რომ 1878 წლის მონაცემებით ბათუმის მოსახლეობა 3000 მაცხოვრებელს ითვლიდა. 1898 წელს კი ეს რიცხვი 30 000-მდე გაიზარდა (კომანხიძე 1988, 12). სხვა მონაცემებით 1882 წელს ბათუმის მოსახლეობა 8671 მოსახლეს შეადგენდა, 1902 წელს კი 16 000-მდე გაიზარდა (Spingola 2012, 403). რამდენადაც თვალშისაცემი არ უნდა იყოს განსხვავება ზემოთ მოყვანილ რიცხვებს შორის, ფაქტია, რომ ეკონომიკურმა განვითარებამ განაპირობა ქალაქის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ზრდა. საშუალო და მსხვილი ბიზნესელიტის გაჩენის საფუძველზე კი ბათუმს 1888 წელს თვითმმართველი ქალაქის სტატუსი მიენიჭა. ქალაქისთვის თვითმმართველი სტატუსის მინიჭება ილია ჭავჭავაძისთვის კიდევ ერთი საშუალება იყო აჭარის დანარჩენ საქართველოსთან ინტეგრაციისთვის. მან მიზნად დაისახა ქალაქის მმართველი ორგანო ძირითადად ეთნიკური ქართველებით დაეკომპლექტებინა და ქალაქის თავადაც ეროვნებით ქართველი, ეროვნული მოძრაობის იდეალებით განმსჭვალული პიროვნება არჩეულიყო. სწორედ ამიტომ მისი პირადი ლობიერებით აირჩიეს ქალაქის თავად წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი, ქუთაისის ყოფილი მერი ლუკა ასათიანი. მის სახელს უკავშირდება ქალაქის მიმდებარე ტერიტორიებზე ჭაობის ამოშრობა, სანიაღვრე კანალიზაციის არხების გაყვანა, დაიწყო ბათუმის საბჭოს შენობის აგება, რომელიც დღესაც ფუნქციონირებს უწინდელი დატვირთვით. მისივე მმართველობის პერიოდში აშენებული ახლანდელი რესპუბლიკური საავადმყოფო და ვაჟთა გიმნაზია. მის სახელს უკავშირდება დაწყებითი კლასების გახსნა ყველა ეროვნების ბავშვებისთვის. გაიზარდა თვითმმართველობის მიერ განათლებაში ჩადებული ინვესტიციების რაოდენობაც. ერთი საკითხია, რომ ბათუმის არქიტექტურული იერსახის ჩამოყალიბება პირდაპირ უკავშირდებოდა დასავლელი ბიზნესმენების მიერ აშენებულ საცხოვრებელ სახლებსა და სასტუმროებს, მაგრამ ინფრასტრუქტურული განვითარება, რასაც მეტი ინვესტიციების მოზიდვისა და ქალაქის ურბანიზაციისთვის უნდა შეეწყო ხელი, სწორედ ლუკა ასათიანმა განახორციელა.

დასავლელი ურბანისტები თანხმდებიან, რომ ქალაქის დაბადება ბაზართან და გაცვლითი ურთიერთობების კონცენტრაციასთანაა დაკავშირებული. გეორგ ზიმელი დიდ ქალაქს განსაზღვრავს მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით და მის სპეციფიკურ ნიშნად რაციონალურ საწყისებზე დამყარებულ კონტრაქტებს ასახელებს მოქალაქეებს შორის, სადაც დიდია პიროვნული თავისუფლებისა და ინდივიდუალიზმის განვითარების დონე (Simmel 1969). მოსახლეობის რაოდენობის თვალსაზრისით ბათუმი მე-19 საუკუნის ბოლოსაც და ახლაც პატარა ქალაქის კატეგორიაში მოექცეოდა, რომ არა მისი სპეციფიკური მახასიათებლები და განვითარების დინამიკა.

ეს არ იყო ძველი ქალაქი, უკვე დიდი ხნის დასახლებული მონოკულტურული მოსახლეობით. ეს იყო ადგილი, რომელიც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან იზიდავდა კომერსანტებს, საქართველოს და რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა კუთხიდან კი მუშახელს სამუშაო ადგილის საშოვნელად. მხედველობაშია მისაღები რუსეთის კოლონიური პოლი-

ტიკაც, რამაც ბათუმის ოლქსა და ქალაქში რუსული დასახლებების გაჩენა გამოიწვია. 20 წლის განმავლობაში ორჯერ გაზრდილი ქალაქი განსხვავებული ეთნიკური კუთვნილებებისა და კულტურის ადამიანებით დასახლდა. ამგვარად, ბათუმმა შეიძინა დიდი ქალაქისთვის დამახასიათებელი მულტიკულტურალიზმისა და ჰეტეროგენულობის ნიშნები, რასაც ურბანისტი ლუის უირტი ქალაქურობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მახასიათებლად ასახელებს (Wirth 1938, 191). ლევან ბერძენიშვილი მიიჩნევს, რომ საქართველოს მასშტაბით თუ ვიმსჯელებთ, ბათუმი არის საშუალო ზომის ქალაქი, რადგან ტიპური პატარა ქალაქები საქართველოში მკაფიოდ განსხვავდებიან ბათუმისგან და უფრო სოფლის ტიპის დასახლებებს წააგვანან. მსოფლიოს მასშტაბით და რაოდენობრივი მაჩვენებლით ბათუმი პატარა ქალაქია, მაგრამ ამის გათვალისწინებითაც მისი ფუნქცია განაპირობებს, რომ ის ტიპური ქალაქური კულტურის მატარებელია. „ის არის ნატოს წევრი ქვეყნის – თურქეთის საზღვარზე მდებარე, საზღვაო და საპორტო ქალაქი. უფრო ლიბერალური ღირებულებებით, ვიდრე რომელიმე სხვა. ბათუმში სრულიად წარმოუდგენელია ისეთი განწყობები, როგორც შეიძლება იყოს მონოეთნიკურ და მონოკულტურულ ქალაქებში“ (ბერძენიშვილი 2015).

მაგრამ თუკი ბათუმის მოსახლეობა იყო მულტიკულტურული, მოსახლეობის რაოდენობით ის მაინც მცირე ქალაქად რჩებოდა, შესაბამისი მოქალაქეთა ანონიმურობის პრობლემით და სოციალური კონტროლის მაღალი ხარისხით. თუმცა მულტიკულტურული განვითარების და პატარა ქალაქისთვის დამახასიათებელი ანონიმურობის პრობლემის ამ სიმბიოზმა მოგვცა მოცემულობა, რომელიც ბათუმელთა ერთ-ერთ მთავარ სპეციფიკურ ნიშნად და მათი სიამაყის საგნად შეგვიძლია მივიჩნიოთ – ისტორიულად ბათუმი მოკლებულია კონფლიქტებს სუბკულტურულ ჯგუფებს შორის. სხვადასხვა კულტურული კუთვნილების მქონე ადამიანებმა არა მხოლოდ თანაცხოვრება, ბათუმში საკუთარი სუბკულტურების შექმნაც შეძლეს. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის არქივში დაცულია დოკუმენტები, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ 1898 წლიდან ქალაქში არსებობდა მართლმადიდებლური, რომაულ-კათოლიკური, სომხურ-გრეგორიანული, ლუთერანული, ბერძნული, რუსული ეკლესიები, მეჩეთი და სინაგოგა. 1909 წლიდან ბათუმში მოღვაწეობდა ევანგელისტ ქრისტიანთა კავშირიც (დოკუმენტების კრებული 2010).

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, 30-იანი წლებიდან, დასავლურმა ბიზნესმა ბათუმი ნელ-ნელა დატოვა. მიუხედავად კერძო საკუთრების ნაციონალიზაციისა, ადგილი რჩებოდა ინდუსტრიულ ზონად და, შესაბამისად, ზრდასაც აგრძელებდა. ლევან ბერძენიშვილის ინფორმაციით, აქ ხალხი მთელი საბჭოთა კავშირიდან ჩამოდიოდა, თუმცა „ძალიან ადვილად ახერხებდა გადახარშვას და არასდროს ბათუმში არ ყოფილა ეთნიკური შეჯახებები. ასევე არასოდეს ყოფილა პოგრომები და ა.შ. ბათუმი არის ერთ-ერთი ადგილი, სადაც ცხოვრობენ მკვიდრი კონტინენტური ბერძნები: დიმიტრიადები და ხანიტიდები. აქვე ცხოვრობდნენ სომხები, ებრაელები და რუსები“ (ბერძენიშვილი 2015). ლევან ბერძენიშვილი ამბობს, რომ ბათუმში „ტრადიციები მულტიკულტურული იერითაა შეფერადებული. მაგალითად, თუ ვინმე გარდაიცვლებოდა, ეზოში სეფას გაშლიდნენ და ამ სეფას აუცილებლად მულტიკულტურული აქცენტი უნდა ჰქონოდა, რადგან ეზოში, ქართველების გარდა, სხვებიც ცხოვრობდნენ და ისინიც მონაწილეობდნენ. მაგალითად, ფლავი აზერბაიჯანელს უნდა გაეკეთებინა და არა ქართველს. ის ამით იყო ამაყი. შესაბამისად, ბათუმის მოსახლეობას ესმის, თუ რატომ უნდა უყვარდეს არა

მხოლოდ ქართველი, არამედ სომეხი, ებრაელი, ბერძენი, რუსი და ყველა ის ეთნიკური უმცირესობა, რომელიც ტრადიციულად წარმოადგენს ქალაქის მოსახლეობას“ (ბერძენიშვილი გაბ. „ბათუმელები“ 2015).

ქალაქში კონცენტრირებულმა სიმდიდრემ ტექნოლოგიურ პროგრესსაც შეუწყო ხელი. 1910-იანი წლების ბათუმში ყველა ის თანამედროვე სიახლე იყო დანერგილი, რასაც იმ დროის მსოფლიო იცნობდა. ბათუმის ისტორიის მკვლევარი შოთა გუჯაბიძე გვიამბობს, რომ კინემატოგრაფი როგორც კი გაჩნდა საფრანგეთში, მალევე შემოვიდა ბათუმშიც. 1910 წლიდან ბათუმს უკვე მუდმივი კინოთეატრი „აპოლო“ ჰქონდა, რომელიც დღესაც ფუნქციონირებს ისტორიულ შენობაში მემედ აბაშიძის ქუჩაზე. 1901 წლიდან ბათუმის ქუჩები ელექტროენერგიით ნათდებოდა. გამოგონებიდან მალევე გამოიყვანეს ტელეგრაფი და აქვე შემოვიდა პირველი ავტომობილი (გუჯაბიძე 2015).

პოლიტიკური პროცესების მიღმა თითქოს საკუთარი ცხოვრებითა და ღირებულებებით, თუმცა სუსტად, მაგრამ მაინც ცხოვრობს ბათუმი და მისი ქალაქური კულტურა. არსებობს ბათუმის საფუძველში ჩადებული სპეციფიკური ნიშანი – დამოკიდებულება ქალაქის და ქალაქელობის მიმართ. ბათუმელობა ქალაქის მაცხოვრებელთათვის განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას და იმ ნიშნების ერთიანობას გულისხმობს, რომელიც, მოქალაქეთა აზრით, მხოლოდ მათთვის არის დამახასიათებელი: გულწრფელობა, უკონფლიქტობა და უცხო კულტურის პატივისცემა. ბათუმისთვის საქართველოს დამფუძნებელი მამების მიერ დატოვებული სინდისის თავისუფლების დაცვის და დანარჩენ საქართველოსთან დასავლური ღირებულებების საფუძველზე კულტურული ინტეგრაციის ანდერძი კარგად მოერგო მის, როგორც მულტიკულტურული, დასავლურ ღირებულებებზე დაფუძნებული ქალაქის სპეციფიკას.

დასკვნა

XIX საუკუნის ბოლო და XX საუკუნის დასაწყისი თანამედროვე ქართველი ერის ფორმირების უმნიშვნელოვანესი ეტაპია. ჩვენ შევეცადეთ, ეს პროცესი ქართული ქალაქების მოდერნიზაციისა და ურბანიზაციის პერსპექტივიდან დაგვეჩვენა.

ამ მცდელობისას ჩვენ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის და XX საუკუნის დასაწყისის ქუთაისში ვიმოგზაურეთ. საქართველოს უძველეს ქალაქში, რომელმაც დამოუკიდებელი საქართველოს პირველ რესპუბლიკას ინტელექტუალური ელიტა აღუზარდა და ამ პროცესის კვალდაკვალ თავადაც დაადგა თანამედროვე ევროპულ ქალაქად ფორმირების გზას.

ჩვენი ისტორიულ წარსულში მოგზაურობა ბათუმით გაგრძელდა. შევეცადეთ, აღვვებეჭდა XIX საუკუნის ბოლოს რეგიონის უმნიშვნელოვანესი ინდუსტრიული ცენტრის ისტორიული შტრიხები, რომელიც პატარა სოფლიდან სულ რაღაც 30 წელიწადში გადაიქცა თანამედროვე ქალაქად და მოქალაქეობის განცდაში მულტიკულტურალიზმის ნიშნები ჩააქსოვა.

დასავლეთ საქართველოს ამ ორ ქალაქს განვითარების დინამიკითა და ისტორიული წარსულით, ერთი შეხედვით, არაფერი აქვს საერთო. ერთი ადმინისტრაციულ-კულტურული ფუნქციის მატარებელი უძველესი ქალაქია, მეორე ინტერნაციონალური მნიშვნელობის, მსხვილი ნავთობმაგნატების მიერ შექმნილი ბიზნესცენტრი. მაგრამ მათ ერთი იდეის გარშე-

მო სამსახური აერთიანებთ, იდეის, რომლის არსიც თანამედროვე ერის ფორმირებაში მდგომარეობს. იდეის, რომლის ხორცშესხმაშიც ბათუმისა და ქუთაისის როლი ზუსტად ამოიციწოწერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ და მათი ურბანიზაციით, ინფრასტრუქტურული განვითარებით, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების პროპაგანდითა და განათლების კერების შექმნით თანამედროვე ქართველი ერის იდენტობა შექმნა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აკა მორჩილაძე ქუთაისზე. <http://tinyurl.com/htry3mq> (წვდომილი 27.10.15)
2. ბარათაშვილი, მანანა. ივანე პურადაშვილი – მემუარისტი. ლიტერატურული ძიებანი, 2005. №26.
3. ბათუმი მულტიკულტურული ქალაქი. ინტერვიუ ლევან ბერძენიშვილთან. 11.10.2015, გაზეთი „ბათუმელები“.
4. ბერძენიშვილი, დავითი. ლუკა ასათიანი (1826-1901) იხ. აქ: <http://nateba.net/index.php/biographies/204-asatiani-lu> (წვდომილი: 25.11.16).
5. გაბუნია, გურამ; გაბუნია, ლია. ქუთაისი და „ქუთაისის სამოქალაქო“ – ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი ცენტრი, მისი ისტორიულ-კულტურული პროფილი. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, კრებული XXII. 2012.
6. გაბუნია, ლია; გაბუნია, გურამ. წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა გიმნაზია. გაზეთი „ახალი განათლება“ თბილისი, 02.11.11.
7. გადაცემა „უფლებადამცველის საათი“, მედია-კავშირი ობიექტი. 22.02.16.
8. „გვირილობა“-დიდი ქართული, ქუთაისური შეხვედრების დღე. 29.04.15 http://newpress.ge/index.php/staties_id/2011 (წვდომილი 27.10.15).
9. დარჩიაშვილი, დავით. ბათუმის საკითხი რუსეთის იმპერიის კოლონიურ პოლიტიკაში. XIX-XX ს. დასაწყისი. თბილისი. 1991.
10. კომანიძე, თეიმურაზ. ბათუმის ამაგდარნი. ბათუმი. 1993.
11. კომანიძე, თეიმურაზ. „ქალაქ ბათუმის ქუჩების ისტორია“ ბათუმი. 1988.
12. მელაშვილი თამთა. კატო მიქელაძე: ქართული ფემინიზმის უცხო ისტორიები. ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხ. კავკასიის რეგ. ბიურო. თბილისი, 2013.
13. მინადორა ორჯონიკიძე-ტოროშელიძეს ბიოგრაფია იხ. აქ: <http://www.feminism-boell.org/ka/2014/06/04/minadora-orjonikize-toroshelize> (წვდომილი 17.03.16).
14. მჭედლიძე, თამაზ. 90-იანი წლების ქართული ალტერნატიული მუსიკა. 18.04.2013. <http://www.tabula.ge/ge/story/95296-90iani-tslebis-qartuli-alternatiuli-musika> (წვდომილი 13.04.16).

15. „ნაცნობი-უცნობიქუთაისი“ – რა ისტორია უკავშირდება ქუთაისში მესხიშვილის თეატრის შენობას <http://tinyurl.com/hhvy4wn> (წვდომილი 27.10.15).
16. პურადაშვილი, ივანე. მოგონებები ქუთაისსა და ქუთაისის გუბერნიის პოლიტიკურ-სოციალურსა და კულტურული ცხოვრების შესახებ.
17. რელიგიური დაწესებულებები აჭარაში (დოკუმენტების კრებული) გამომცემლობა „ალიონი“ ბათუმი 2010.
18. „როგორ გადაკეთდა ისტორია ქუთაისში“ http://highlander-ge.blogspot.de/2013/06/blog-post_12.html (წვდომილი 13.03.16).
19. ჟურნალი „კრებული“, 1873, ტფილისი. №4.
20. საქართველოს ისტორია. ტომი IV. გამომცემლობა პალიტრა L, 2012.
21. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1970. ტომი V.
22. ფუტკარაძე, თამაზ დამურატოვა, ნურიე. 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი და ინსტიტუციონალური მესხიერება. 2013
23. ქალები წარსულიდან. მედიის განვითარების ფონდი. თბილისი, 2014
24. ქუთაისის მერია.
<http://kutaisi.gov.ge/index.php?page=26&lang=ge#> (წვდომილი 15.02.16)
25. ქუთაისელი კათოლიკეები XIX საუკუნეში. ქუთაისის მუზეუმის მასალები, კრებული XI. <http://highlander-ge.blogspot.com/2014/03/xix.html> (წვდომილი 13.03.16)
26. ჭიჭილეიშვილი, მაია. 2009, ქალაქი, რომელიც ზღვას უყურებს – ძველი ბათუმის არქიტექტურული სივრცე. <http://tinyurl.com/za5gdnz> (წვდომილი 12.11.15)
27. ჭავჭავაძე, ილია. ოსმალის საქართველო, გაზეთი ივერია, №9, 1877 http://archives-ajara.gov.ge/text_files/ge_file_233_1.pdf (წვდომილი 25.10.15)
28. Avdaliani, Emil. „Nobels, Rotschilids and Rockfellers“, Part II: „Thirty years war“: *Perspectives from Georgia*, *The Brenobel history*. <http://www.branobelhistory.com/themes/oil-distribution/nobels-rotschilids-and-rockfellers-ii/> (წვდომილი 11.01.16)
29. Fischer Claude S. „The subcultural theory of urbanism: A twentieth-year assessment“. *The American Journal of Sociology*, Vol .141, No 3, (No V. 1995)
30. Slade, Gavin. No Country for Made Men: The Decline of the Mafia in Post-Soviet Georgia. *Law & Society Review*, Vol. 46, No. 3.
31. Spingola, Deanna. *The Ruling Elite, The Zionist Seizure of World power*. Trafford publishing, 2004.
32. Simmel, Georg. *The metropolis and mental life. Classic essays on the culture of cities*. Brandeis University. New Jersey. 1969

33. Wirth, Luis. Urbanism as a way of life. 1938. The American journal of Sociology. №1. The University of Chicago Press.
http://www.jstor.org/stable/2768119?seq=1#page_scan_tab_contents
(წვდომილი 05.09.2015)

ინტერვიუები

- რესპონდენტი შოთა გუჯაბიძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ბათუმი, 17 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი ვახტანგ ლლონტი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ბათუმი, 18 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი რობერტ ჩხეიძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ბათუმი, 19 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი გია მასალკინი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ბათუმი, 20 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი ზაურ ახვლედიანი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ბათუმი, 21 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი პეტრე ზამბახიძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; თბილისი, 30 აგვისტო, 2015 წელი
- რესპონდენტი ლევან ბერძენიშვილი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; თბილისი, 16 სექტემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი გია ნოდია, ინტერვიუ ჩაატარეს რეზი ქოიავამ და თამარ თოლორდავამ; თბილისი, 9 ოქტომბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი ამირან ძოწენიძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 7 დეკემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი გია გოქაძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 8 დეკემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი მერაბ ბარათაშვილი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 8 დეკემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი თორნიკე ბარათაშვილი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 8 დეკემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი აკაკი ბობოხიძე; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 9 დეკემბერი, 2015 წელი
- რესპონდენტი ლევან ბერძენიშვილი; ინტერვიუ ჩაატარეს მარიამ მათიაშვილმა და თამარ თოლორდავამ; ქუთაისი, 9 დეკემბერი, 2015 წელი